

О ПОЕТИЦИ МЕШЕ СЕЛИМОВИЋА

-Рад је објављен у часопису Значења, Добој 1986. г.-

*„Можда је небо умјетности веће од
оног неба што се распростире над
нама“*

Н. Охлопков

Поетика Меше Селимовића се двојако манифестује, имплицитно у његовом умјетничком дијелу, и експлицитно у есејима, разговорима и мишљењима. Задатак овог рада је да изнесе основне Селимовићеве погледе на књижевност више се оријентишући на есеје, мишљења и разговоре, а само се дјелимично везујући за белатристику из разлога што детаљна анализа Селимовићеве поетике захтијева дуготрајан аналитички рад коме ћемо се у том облику посветити другом приликом.

Стога није случајно што овај мали оглед о Селимовићевом поетском поднебљу започињемо Охлопковом мишљу о небу умјетности и његовој ширини, јер је и небо Селимовићеве умјетности под свој свод објединило и живот, и људску патњу, остављајући и нас и аутора у вјечитој дилеми о смислу постојања и бесмислу ћутње. А то умјетничко небо никад није исто, никад налик на неко друго небо, јер „писац мора бити за нешто везан, мора да има свој коријен, **своје небо** (подвукао – Р.Л.) свој завичај који доживљава другчије него ма који други крај“¹ И када се једном тајанствени свод његовог умјетничког неба заплави и својом тајанственошћу као вјечитим изазовом започне да привлачи пјесникову стваралачу машту, тада се у њему почиње јављати сумња и неизвијесност и он почиње тражити смисао и оправдање писању, као и дервиш – пјесник Ахмед Нурудин! „И заустави перо над равним редком у коме је остала утиснута једна недоумица, прелако изречена. Први пут сам тако назвао своју муку, никад раније нисам о њој тако мислио, нисам је звао тим именом. Одакле је дошла опасна мисао? Упитао сам се, не би ли било боље прекинути ово писање, да све не буде теже него што јесте. Јер ако оно необјашњивим путевима извлачи из мене чак и што нисам хтио да кажем, што није била моја мисао, или је моја непозната мисао што се скривала у мраку мене, условљена узбуђењем, осјећањем које се више не слуша, ако је све тако, онда је писање **немилосрдно** (подвукао Р.Л.) ислећење, шејтански посао, и можда би било најбоље сломити тршчано перо пажљиво зарезано на врху, пролити дивит на

---

¹ Меша Селимовић, Писци мишљења, Разговори, Издавачко предузеће „Слобода“, београд, Издавачко предузеће „Отокар Кершовани“, Ријека, 1975, стр.305/306

камену плочу пред текијом, нека ме црном мрљом подсјећа да се више никад не прихватим маније што буди зле духове“²

Али, и ако немилосрдно и надасве болно, то писање, које оставља „траг(...) на овој хартији што чека као изазов“³ и шо као „црна мрља „ пред текијом опомиње, ипак има дубоког смисла, јер „спасавамо се тиме што остављамо трагове иза себе (...) нека остане људски траг, што људскији траг иза нас“⁴ који ће бити „ један велики сан“ и умјетникова „мјера за живот који живи“⁵

Тако пјесник Меша Селимовић започиње „ своју причу, без користи за себе и за друге, из потребе која је јача од користи и разума“⁶ с циљем да покаже да „ писац не смије да стане пред разлозима и препрекама које би га навеле да аранжира ствари, да лаже сам себи“⁷. Због тога он жели да остане „записана мука разговора са собом“⁸ која рађа тежње да се савладају далеки простори и споје неспојиве супротности, да се покаже „ да литература вриједи само ако тежи немогућем“⁹. Тада то „ немогуће“ постаје изазов и израз умјетниковог немирења са постојећим, јер „ умјетник може да жуди само за немогућим. Све друго је капитулација. Све вриједно што су људи створили родио је сан о немогућем (...). Најљепши сан је нестваран; он је мјера за оно што је стварно. Утопије су непристајање на партерност (...). У својој жељи за немогућим умјетник ће увијек доспијевати до супротстављања већини и до изолације. Али и до позиције да буде подстицај за нова прегнућа“¹⁰. А да би та жудња и свијест о „ немогућем“ добила свој умјетнички облик, морају бити записани, јер „ оно што није записано и не постоји. Било па умрло“¹¹.

Те неизвјесности, тај сан о “немогућем „, тај однос истине и заблуде, надања и сумње, рађа жељу да пјесник „ продре у тамни свијет у човјеку“¹², да своје сазнање заснује на „ скепси и стрепњи“¹³. У том тренутку „писцу не помаже ни перспектива, ни икаква идеологија, нити му је потребна. Све је његово што види, искуси, сазна“¹⁴. Он то своје сазнање покушава да уобличи, да му да смисао, започињући причу „ без користи за себе и за друге“ свјестан да „књижевност није ни истина, ни неистина, ни мудрост, ни лудост, она није ни мисао, ни систем поука. Она је снажни доживљај који дјелује емоцијом на емоцију“¹⁵. А емоција је сувише субјективна, она је често далеко од истине, она је обично заблуда која рађа бол, али и свијест да „емоција може да постане истина која траје“¹⁶. У том трајању, у битисању између истине и неистине, између мудрости и лудости, између мисли и система поука, политике и дрштва, љубави и љепоте, сигурности и сумње, мирења и

² Меша Селимовић, Дервиш и смрт, ИП „ Веселин Мслеша“ Сарајево, 1977. стр. 28.

³ Исто, стр. 28.

⁴ Јевто М. Миловић, Разговори са умјетницима, Београд, 1983. стр.338.

⁵ Меша Селимовић, Писци, Мишљења, Разговори, стр.270.

⁶ Меша Селимовић, Дервиш и смрт, стр.227.

⁷ Меша Селимовић, Писци, Мишљења, Разговори, стр.313.

⁸ Меша Селимовић, Дервиш и смрт, стр. 27.

⁹ Меша Селимовић, Сјећања, Издавачко предузеће „ Слобода“, Београд. Издавачко предузеће „Отокар Кершовани“ Ријека, 1975. стр.117.

¹⁰ Меша Селимовић, Писци, Мишљења, Разговори, стр. 389.

¹¹ Меша Селимовић. Тврђава, „Свјетлос“ Сарајево. 1973.

¹² Меша селимовић, Писци, мишљења, Разговори, стр. 267.

¹³ Исто, 267.

¹⁴ Исто, 266.

¹⁵ Исто, 269.

¹⁶ Исто, 269.

побуне, Меша Селимовић развија своју поетску мисао и организује финим нитима поетског ткања везе између ненамјештеног, спонтаног, рекло би се исконског или можда архетипског животног искуства и сазнања о његовој неизвјесности, јер „ ни за једну животну стазу не постоји водич, свака је неисписана, непоновљива“¹⁷. Она се исписује спонтаном умјетничком инспирацијом, не поштујући било какве путоказе или унапријед дате програме, јер „ у умјетности је програм погибелан“¹⁸ и он може само да смета главној идеји. Тога је свјестан и Меша Селимовић који управо ствара спонтано, обрачунавајући се у себи са стварношћу која је у датом тренутку захваћена његовом стваралачком маштом, знајући да се“ не суди са прошлим временом, ма о чему писао, већ са својим увијек“¹⁹.

Селимовић мисли да „ уствари писац умјетничког историског приказа не реконструише прошло вријеме, нити му оно служи као оквир у који уноси савремене идеје; он врши избор оних идеја и друштвених токова који су постојали, у прошлости, али нису игубили своју актуелност, друштвену, политичку, идејну, психолошку“²⁰. Ту се јавља свијест по којој је „ прошлост предворје садашњости, њена дуга одредница. Ми ту прошлост слаavimo, настојећи да нас подстакне оним што може бити узор, или се боримо против њених трагова и одређења, али је она присутна и у нама и око нас“²¹

Пишући своје дјело писац настоји да створи слику оних судбина и догађаја који могу имати универзални карактер, наслућујући да је „ та гужва сјенки, то непрестано умирање и продужавање, та вјечност трајања у којој појединац, као вилински коњици, живе само кратак трен, могући (...) извор и разлог дивљења, запрепаштења, стида, мучнине, оптимизма, безнадност, разлог за очај или за дивљење“²².

Настојећи и да умјетнички уобличи сву ту грађу, да слике савременог стања подигне на један виши ниво, Селимовићу се чини „ чар временских даљина, огромном предношћу“²³. А та предност, стечена временском дистанцом, која је само наизглед огромна „може лако да добије поетску маглину параболе, у којој оживљена збивања из пршлости, по духу и мисли аналогна савременим, могу да зазвуче сасвим особено и сугестивно“²⁴.

И заииста заставши и замисливши се мало над Селимовићевим дјелом, а и над савременим људским судбинама, не можемо да се ослободимо помисли да је „ откако човјек постоји иста (...) љубав, мржња, завист, жеља за моћи, сујета, честа суровост, ријетка племенитост, заслијељеност паролама, спремност на осуђивање других, страх од осталих људи, страх од смрти, жеља за лажном утјехом, еуфорично или панично тражење богова, жаљење и губљење илузија“²⁵.

¹⁷ Меша Селимовић, Тишине, ИП „Слобода“, Београд, ИП „Отокар Кершовани“, Ријека 1975.

¹⁸ Меша Селимовић, Писци, Мишљења. Разговори, стр. 267.

¹⁹ Исто, 336.

²⁰ Зборник радова посвећених успомени Салке Назечића, „Свјетлос“ сарајево, 1972. – Меша Селимовић, Роман и историја, стр. 94.

²¹ Исто, 93.

²² Исто, 93.

²³ Исто, 94.

²⁴ Исто, 94.

²⁵ Исто, 95.

Све то балансира, добива ново рухо, привидни сјај или засљепљујући бљесак, али ипак остаје „ исто као у далеким периодима историје“²⁶, па ће управо због тога „ писци историјских романа, који ће историју посматрати као ток једног јединственог времена, још дуго (..) бити актуелни“²⁷.

Они ће својим приповиједањем попут легендарне Шехерзаде покушати да завајају крвника причајући „ на хиљаду разних језика , у најразличитијим условима живота, из века у век“ увијек исту причу „ о судбини човековој“²⁸.

Приповиједање је и због тога за Селимовића један виши облик сазнања, који у себи носи и нешто тајанствено, мистично. „ Увијек сам волио лијепо причање, личило ми је на дивно бајање које разоружава зле силе“²⁹, каже Селимовић. Чини се да је та љубав према причању које је слушао док су причали „ нена и мајка“ или „ кочијаши“ који су причали приче „ грубе и тешке од живота“³⁰ касније навеле Селимовића да размишља не само о садржају тих прича него и о њиховом односу према стварности, о узроцима и подстицајима који су рађали причу.

У тим причама је садржано не само животно искуство, него и приповједачев однос према ономе што је у њих стало, од пјесме, преко друштвених односа и политике, до власти и свијести о њој. Та размишљања извиру из животног искуства његових јунака у **Дервишу и смрти** и у **Тврђави**, а експлицитно су као пишчева схватања изнесена у есејима, мишљењима и разговорима. Посебно је интересантно пратити односе између књижевности и политике и књижевности и власти, тих наоко удаљених, а опет врло блиских области људског сазнања. Меша Селимовић ову проблематику анализира у есеју **Друштво и књижевност**, настојећи да нам покаже како се „друштво(...) односи према литератури и кад није њоме задовољно“³¹, јер“ ријеч ни књижевна ни некњижевна, не значи много данашњем човјеку, он вјерује само дјелима“³².

У одјелку овог есеја који има поднаслов **Политичар и умјетник** Селимовић у опозицијама износи, чини се, све постојеће разлике између поимања живота и свијета ове двојице, закључујући Грамшијевим ријечима, да љепоту умјетничког текста не чини политичка садржина, него умјетничка форма и апстрактна садржина, које се поистовјећују.

„ Политика разматра и организује конкретну и строго цјелиходну стварност; за књижевност и умјетност она је тешко оптерећење. Политика тежи да измијени човјека и свијест посредством човјрка; књижевност жели да продре у тамни свијет у човјеку. Политику интересује економика, друштвени односи, стандард и друштвена свијест људи; књижевност се интересује за психолошки и емотивни живот. Политика је опчињена законитошћу развитка друштва, књижевност је опчињена судбином. Политика почива на чврстом увјерењу и оптимизму; књижевност на скепси и стрепњи. Политичар наступа регионално и по диктату усмјерене свијести;

---

²⁶ Исто, 94.

²⁷ Исто 95.

²⁸ Иво Андрић, Есеји и критике, „Свјетлост“, Сарајево, 1976. стр. 336. (Бесједа Иве андрића приликом пријема Нобелове награде у великој дворани Концертног дома у Stokholmu).

²⁹ Меша Селимовић, Сјећања, 166.

³⁰ Исто, 166.

³¹ Меша Селимовић, Писци, Мишљења, Разговори, стр. 265.

³² Исто, 266.

књижевник ствара спонтано, ангажујући највише подсвијест. Политика дјелује према програму; у умјетности програм је погибелан. За политичара стварност је једини реалитет с којим рачуна; за књижевност је можда најважнија – метафизичка језа – како каже Паскал – којом је окружен у животу. Политика је организована нада; књижевност је – надпјевано безнађе (Б. Миљковић). Политика зна само за живот; књижевност често мисли о смрти. Политичар размишља; књижевник замишља и машта. За политичара је важно шта хоће; за књижевника само оно шта може. Политичар упознаје свијет у њему самом; књижевник једино у себи. Све је само у њему, и није важно како је у животу него како је у писцу, како је животна чињеница транспонована у умјетничку. Писац је највише израз себе самог, и дјело му је вредније уколико је изразитије индивидуалан, колико више копа по себи, утолико се више грчи око својих властитих мука, које у дијелу постају опште. Политичар, међутим, мисли другачије: »уколико је умјетник већи, утолико је мање израз себе самог« (Б. Зихерл). Политичар види друштвени циљ и жели да му подреди сву људску дјелатност; књижевност жели да сагледа човјекову судбину, на жалост трагичну, и највише га жали. Зато су политичари увијек незадовољни умјетником (Грамши) и увијек ће сматрати «да је анахроничан, да га увијек превазилази стално кретање». По Грамшију «умјетничко дјело није лијепо због своје моралне и политичке садржине, већ због своје форме у којој се апстрактна садржина свила и с којом се поистовијетила»³³.

Свјестан различитости путева политике, која посматра реалан живот и тражи конкретна решења, и књижевности која тежи »немогућем« и у том оквиру тражи могућа рјешења, Селимовић сматра да ће између политике и књижевности «увијек бити конфликта, све док буде политике и политичара (...) . Политика види друштво, скупину, народ; књижевност види појединца. Разлике и супротности су велике, и то због природе ствари, а не због нечијег каприца. Нађу се заједно само кад наиђу опасне и драматичне тешкоће за земљу. Зато је боље да се не нађу често заједно»³⁴.

На тим различитим путевима од путева на којима се креће политика, књижевност гради «своју илузију у правцу апсолутне људске слободе, далеко од овог царства нужде у коме човјечанство живи»³⁵. А та илузија коју пјесник ствара може се понекада учинити опасном онима за које постоји само "закон, који уређује живот"³⁶, за које је «поезија изван тог закона»³⁷, за које «пјеснике слиједе залутали и обијесни»³⁸, онима који «имају власт у прстену и моћ над фијуком сабље»³⁹, којима «ријеч ни књижевна ни некњижевна не значи много»⁴⁰. Због њих «никада није било једноставно одабрати подесан начин да се (...) каже истина о њиховим поступцима, а да се онај ко то чини не изложи превише њиховом гњеву»⁴¹. Управо та умјетничка

³³ Исто, 267/268.

³⁴ Исто, 336.

³⁵ Исто, 269/270

³⁶ Меша Селимовић, Тврђава, стр.116.

³⁷ Исто, 116.

³⁸ Исто, 115.

³⁹ Милорад Павић, Хазарски речник, "Просвета", Београд, 1985, стр.20

⁴⁰ Меша Селимовић, Писци, Мишљења, Разговори, стр.266.

⁴¹ Љубомир Зуковић, Селимовићев однос према усменој књижевности, Трећи програм РТВ Сарајева, бр. 54, стр.38

ријеч, која се «носиоцима власти и осталим моћницима»⁴² није допадала, за Мешу Селимовића је «одлив сувишне крви, растерећење од муке, привид слободе. Власт би требало да је његује и подстиче, а не да је гуши, да приређује свечаности говорења или, још боље, псовања као молитву као чишћење (...). Требало би давати награде за псовање. И за поезију, јер је то исто. И требало би наредити да што више људи слуша и учествује. Послије би лакше вукли свој неизбјежни терет»⁴³. Због тога је књижевност и потребна народу и његовој култури, јер «без књижевности чак и кад има мало читалаца, свијест савременика би постала знатно сиромашнија, осјећајност мање деликатна, а језик би се свео на суву функционалност. То би био пут према варварству»⁴⁴.

Но на срећу то није тако. Књижевност као једна од врхунских људских дјелатности никад и није доводила у питање своје постојање, а и кад је остајала са малим бројем читалаца, знала је «да ствара и одржава ту специфичну духовну дјелатност, ту со народног духа, једва примјетну, не нарочито цијењену, али без које се не може»⁴⁵. И баш та књижевност, која је заснована на **скепси** и **стрепњи**, која је **шејтански посао**, која «тражи слободу за ријеч и мисао»⁴⁶, не признаје никакве окове, не дозвољава ограде и омеђења, негира све програме и ванумјетничке захтјеве и жели да «ријечи и њихов смисао живе непрекидно, као извор који не пресушује, као свјетло, које се не гаси»⁴⁷.

Да би се та умјетничка жеља испунила, он мора «изразити сву ту (животну, прим. Р.Л.) несекторисану сложеност и то језиком, стилем и начином који одговара комплексном и динамичном доживљају и осјећању данашњег човјека, значи створити у себи самоме основне предуслове да се напише савремени роман »⁴⁸.

И чини се да је Селимовић у том веома успио, јер је своје ликове изњедрио из сопствене душе и они нису случајно за њега најважнији елементи при грађењу романа. "Својом специфичношћу они стварају посебне ситуације и дају им интезитет" ⁴⁹.

Његове личности су углавном поникле у сложенем босанскохерцеговачком амбијенту, расле и развијале се на тој вјетрометини између Истока и Запада, али «нису инпрегниране филозофијом Истока, барем не чистом. За нас у Босни, па и за јунаке мојих романа», вели Селимовић, «карактеристична је мисаона тангента, настала сударом Истока, већим дијелом, и Запада. Али не смијемо заборавити да је, уз претежно исламску филозофију значајна и наша словенска компонента»⁵⁰.

У том преламању и прожимању специфичном на овом стијешњеном босанскохерцеговачком терену Селимовићеви ликови су добили посебне особине и ова « Босна је основни разлог» што су његове « личности толико компликоване»⁵¹. Обично немирног духа, склоне побуни, оне теже «да пређу, превладају, разруше

---

⁴² Исто, 38.

⁴³ Меша Селимовић, Тврђава, стр.118/119

⁴⁴ Меша Селимовић, Писци, Мишљења, Разговори, 271/272.

⁴⁵ Исто, 277.

⁴⁶ Меша Селимовић, Тврђава, 116

⁴⁷ Исто, 113.

⁴⁸ Меша Селимовић, Писци, Мишљења, Разговори, стр.321.

⁴⁹ Исто, 378.

⁵⁰ Исто, 401.

⁵¹ Исто, 325.

зидове тврђаве, да се остваре контакти међу људима»⁵², а они су могући уколико на њиховим путевима има «што више мостова, што мање ограда, што више контакта, што мање тврђава»⁵³. Али те жеље се не остварују лако. На тим путевима поред мостова и контаката има и низ препрека и Селимовићев јунак «има све услове да буде огорчен и затворен у себе. А он покушава да нађе пут до других људи. За њега је неприхватљив било који други пут осим пута љубави»⁵⁴. И баш ту долази до синтезе путева његових главних јунака и до свијести да је «човјек увијек на губитку»⁵⁵ ако не нађе љубав.

---

⁵² Исто, 368.

⁵³ Исто, 369.

⁵⁴ Исто, 375.

⁵⁵ Меша Селимовић, Дервиш и смрт, стр. 376.